

УДК 371.13

ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВА ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГА: ПОШУКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

© Яворська Г.Х.

Міжнародний гуманітарний університет

Інформація про автора:

Яворська Галина Харлампіївна: ORCID: 0000-0003-0317-3516; more91@te.net.ua;
доктор педагогічних наук, професор кафедри загальногуманітарних дисциплін; Міжнародний гуманітарний університет, вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна

Автор статті аналізує розгляд проблеми професійно-правової підготовки педагогів у психолого-педагогічній літературі, визначає перспективи і пошуки шляхів правового виховання і правового всеобучу не лише учнівської молоді, а й освітян.

Ключові слова: професійно-правова підготовка, учнівська молодь девіантної і деліквентної поведінки, морально-правова культура, права освіта

Яворская Г.Х. «Профессионально-правовая подготовка педагога: поиски и перспективы»

Автор статьи анализирует рассмотрение проблемы профессионально-правовой подготовки педагогов в психолого-педагогической литературе, определяет перспективы и поиски путей правового воспитания и правового всеобуча не только учащейся молодежи, но и педагогов.

Ключевые слова: профессионально-правовая подготовка, учащаяся молодежь девиантного и деликвентного поведения, морально-правовая культура, правовое образование

H. Yavorska “Professional Legal Training of Teacher: Search and Prospects”

The article analyzes the problem of professional review and legal training teachers in psycho-pedagogical literature, prospects and determines to seek ways of legal education and legal universal education not only students but also teachers.

Key words: professional and legal training, students delikvent and deviant behavior, moral and legal culture, legal education.

Постановка проблеми. В умовах побудови правової держави питання впливу правових норм на свідомість, поведінку і діяльність особистості набувають все більш важливого значення. Відомо, що людина засвоює правові норми поведінки і діяльності в суспільстві у процесі навчання і виховання під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Ці фактори створюються суспільством і, за певних обставин, сприяють перетворенню цих норм в особистісні переконання, стають внутрішніми мотивами та критеріями поведінки й діяльності людини. За відповідних зовнішніх і внутрішніх умов правова культура, як система ціннісних орієнтацій, стає частиною загальної культури особистості. Зважаючи на це і визначаючи характер поведінки й діяльності особистості, що певним чином впливає на стан і якість суспільних відносин, все більше дослідників звертається до проблеми правового виховання й освіти особистості.

Так, у дослідженнях Ю.Агешина, Н.Андрієнкової, В.Баженова, В.Балюк, В.Головченко, В.Дубовського, І.Звереві, І.Козубовської та багатьох інших наголошується на тому, що формування настанов, відносин, ціннісних орієнтацій підростаючого покоління у правовій сфері відбувається під впливом безпосереднього життєвого досвіду й індивідуальної практики. Зміст правової свідомості особистості, її правова інформованість, оцінка правової дійсності, мотивація правомірної поведінки визначаються тими соціальними зв'язками, середовищем, в якій ця особистість існує, ступенем її залучення до правової культури суспільства.

Учені наголошують на тому, що правова свідомість не тільки відбиває правовий досвід особистості, але й мотивує її поведінку й діяльність. Формуючись під впливом зовнішніх впливів, правова свідомість за принципом зворотного зв'язку, спрямовує практичні дії особистості, орієнтує її на пошук оптимального розв'язання правових ситуацій, в яких виявляється зміст правової свідомості, виконуючи при цьому функцію регулятора поведінки, - це і обумовлює **актуальність проблеми**.

Аналіз останніх досліджень. У результаті проведення багатьох досліджень автори (І.Баєва, В.Баженов, Г.Васянович, П.Вербицька, Г.Яворська та ін.) дійшли висновку, що умови, які склалися сьогодні в суспільстві, вимагають активного пошуку і використання нових підходів щодо впливів на процес формування громадянськості поведінки і діяльності молодого покоління. При цьому наголошується, що зміни підходів повинні торкатися всіх рівнів системи правової соціалізації особистості – культури, держави, родини, школи.

Натомість дані емпіричних досліджень, проведених зазначеними авторами, показують, що рівень правових знань школярів і підлітків не забезпечує їхньої упевненої і усталеної правової поведінки в суспільстві. У зв'язку з цим, на думку вчених, виникає потреба створення нових освітніх програм для учнівської молоді із залученням у цей процес не тільки професійних юристів, правознавців, але й насамперед самих педагогів.

Мета статті – аналіз наукових доробок професійно-правової підготовки педагогів та пошуку і перспективи дослідження.

Виклад основного матеріалу. У багатьох країнах СНД сьогодні все більше усвідомлюється необхідність вирішення питання правової освіти і правового виховання на всіх рівнях. Зважаючи на це, створюються принципово нові моделі державної системи профілактики девіантної поведінки неповнолітніх, що визначається відхиленням від прийнятих у суспільстві норм поведінки й діяльності. Їх розробка і впровадження спрямовані, передусім, на заміну карної превентивної політики на захисно-охоронну, як комплекс медико-психологічної, соціально-психологічної, соціально-правової і соціально-педагогічної допомоги і підтримки сім'ї, дітям і підліткам. Проте, констатує положення, що склалося в суспільстві, дослідники у своїх працях переважно обмежуються оглядом і створенням технологій і програм цивільно-правової просвіти молоді (В.Баженов, В.Балуєк, О.Варга, Є.Горланова, В.Дубровський, І.Зверева, В.Оржеховська, Г.Яворська та ін.).

Так, І.Павлов [1] у своєму дослідженні аналізує діяльність сучасної школи щодо попередження педагогічної занедбаності і правопорушень серед неповнолітніх. Обґрунтовуючи актуальність предмета свого дослідження, автор посилається на важливість завдань щодо охорони життя і здоров'я підростаючого покоління, захисту законних прав і інтересів дітей і підлітків як самостійного напрямку діяльності держави і суспільства; потребу підвищення ефективності виховної і профілактичної діяльності загальноосвітньої школи щодо попередження правопорушень серед учнів, насилля дітей у школі і в сім'ї. Науковець наголошує на відсутності системи, цілісності в організації правоохоронної та правовиховної роботи в школі.

І.Павлов зазначає, що проблема законослухняної поведінки особистості не є новою. Вона завжди була в центрі уваги педагогів – дослідників і практиків. Але, як показують результати його дослідження, переважна кількість педагогів, педагогічні колективи загальноосвітніх шкіл мають значні труднощі в організації і проведенні навчально-виховної роботи, зорієнтованої на правову освіту і правове виховання дітей. На думку автора, педагогічна занедбаність дітей, правопорушення неповнолітніх є наслідком низької правової культури самих педагогів, їхньої недостатньої професійної компетенції в рішенні означених задач.

Розуміючи під педагогічною занедбаністю порушення в дитини моральних уявлень, моральних почуттів, навичок суспільної поведінки, що є загальновизнаними в суспільстві, вчений указує на те, що вони зумовлені недоліками виховання, умовами життя і розвитку, які щоденно порушують права дитини. На думку автора, виникаючи ще в дошкільному періоді розвитку дитини на поведінковому рівні, перетворюючись надалі в якісно нові особистісні утворення в молодшому шкільному віці, педагогічна занедбаність у

підлітковому віці призводить до девіантної поведінки. За результатами досліджень, на яких наголошує І.Павлов, 92% дорослих правопорушників у минулому належали до категорії педагогічно занедбаних або важковиховуваних дітей [1].

Основний шлях попередження правопорушень неповнолітніх, на думку І.Павлова, не визначається спробою зайняти їх працею, спортом тощо. Головне завдання полягає в тому, щоб зайняти їхній розум і почуття, послідовно проводити роботу з підвищення культурного рівня, моральної й водночас правової освіти, духовного розвитку в різноманітній суспільно значущій діяльності. І головною людиною у цьому процесі виступає педагог-вихователь: "...Функція виховання і соціального захисту дітей є стрижнем, навколо якого будується вся система діяльності педагога-вихователя і наповнюється відповідним змістом" [1]. Зважаючи на це, основна мета в роботі педагога-вихователя визначається автором як надання допомоги учням у реалізації ними своїх соціальних функцій і рішенні соціальних проблем, що в них виникають, у рамках норм права.

Для нас важливо, що у своєму дослідженні І.Павлов звертається до вивчення стану готовності вчителів до роботи з педагогічно занедбанними дітьми. У структурі цього явища вчений виокремлює морально-психологічну, теоретичну і практичну готовність. Підставою для визначення змістових характеристик готовності автор приймає професіограму вчителя, в якій зазначає необхідність доповнення її певними знаннями й уміннями. До їх переліку належать: знання про державу і суспільство, соціально-правові, психолого-педагогічні і медико-педагогічні знання; організаційно-педагогічні, виховно-профілактичні, дидактичні, конструктивно-правові, медико-педагогічні вміння, вміння співпрацювати з дитячо-юнацькими об'єднаннями тощо.

Проте більш детальний аналіз опису змісту наведеної професіограми засвідчує, що І.Павлов не вносить принципово нових елементів у вже відомі і широко вживані складові професіограми вчителя. Учений лише акцентує увагу на посиленні виховного аспекту діяльності вчителів, пов'язуючи його з ідейно-моральним вихованням учнів у різноманітній навчальній і позанавчальній діяльності.

Правовий аспект забезпечення організації і здійсненні цієї діяльності враховується автором на рівні інформованості вчителів у питаннях права. Однак у самому дослідженні цей аспект не розглядається в діяльнісному контексті, на рівні конкретних професійних дій окремого вчителя, що спрямовані на правове виховання учнів.

Із дослідження, що аналізується, випливає, що попередження і подолання педагогічної занедбаності неповнолітніх у школі зумовлюється організацією діяльності її педагогічного колективу в трьох взаємопов'язаних напрямках, а саме: загально-профілактичному, соціально-профілактичному та індивідуальному.

Перший напрямок забезпечується в масштабі управління діяльністю школи і виявляється в розподілі функцій і доцільному розташуванні педагогічних кадрів, озброєнні їх спеціальними знаннями і навичками щодо роботи з важкими дітьми, створенні позитивного морально-психологічного клімату в колективі; належних умов праці і відпочинку для учнів. Виховна робота за цим напрямком відбувається як керування змінами особистості завдяки регуляції діяльністю вихованців.

На рівні вчителів цей напрямок здійснюється, на думку автора, у процесі викладання навчальних дисциплін, використання можливостей змісту навчального матеріалу, що вивчається, для формування громадських якостей особистості, у процесі цілеспрямованої роботи на запобігання і подолання неуспіхів школярів у навчанні [1].

На рівні класних керівників і вихователів зазначений напрям забезпечується доцільним поєднанням теоретичної і практичної підготовки підлітків до накопичення добрих і поважних взаємин з оточуючими людьми; моральною, правовою, економічною, екологічною, політичною просвітою учнів і включенням їх у високоморальну практику життя у школі та за місцем проживання.

Другий напрямок – соціально-профілактичний, – здійснюється завдяки підвищенню педагогічної культури батьків, зміни умов сімейного виховання неповнолітніх, запобігання

насильства в сім'ї, організації культурного дозвілля учнів і координації виховних впливів соціуму загалом.

Третій напрямок, за визначенням І.Павлова, реалізується в організації індивідуального і диференційованого підходу до дітей, які мають проблеми у навчанні та поведінці. Забезпечення цієї роботи відбувається завдяки спеціальній підготовці педагогів через їхнє навчання методики роботи з різними групами неповнолітніх асоціальної спрямованості [1].

Узагальнюючи результати діяльності педагогічного колективу за всіма трьома напрямками, І. Павлов визначає, що система заходів стає ефективною в тому разі, коли вона зацікавлює учнів діяльністю, збуджує в них ініціативу, авансує довіру, спрямовує їхню активність на різні сфери діяльності, передбачає тактовну допомогу і контроль, створює умови для успіху в навчанні і праці. Інакше кажучи, ефективність роботи педагогів щодо запобігання педагогічної занедбаності і правопорушень неповнолітніх визначається тим, як здійснюється:

- виховання вільної особистості з високим рівнем свідомості і самосвідомості, громадянськості, почуттям власної гідності, самоповагою, самодисципліною, чесністю, самостійністю у прийнятті рішень і відповідальності за них, поваги до прав і свобод інших людей;
- виховання гуманної особистості з розвиненим почуттям милосердя, доброти, здібності до співчуття, альтруїзму, терпимості, доброзичливості, готовності на допомогу, добросусідства, толерантності тощо.

Отже, матеріали проаналізованого дослідження доводять, що проблема запобігання правопорушень серед неповнолітніх може і повинна вирішуватися не тільки силами органів правопорядку, а насамперед через спеціально спрямовану і відповідним чином організовану діяльність педагогів загальноосвітньої школи. Дослідження докладно розкриває, яким чином це можливо здійснити в умовах роботи педагогічного колективу. Але питання про те, як треба готувати педагогів до правового забезпечення професійної діяльності в дослідженні І.В.Павлова не розглядається.

Н. Саприкіна [2], визнаючи велику роль правових відносин в організації діяльності сучасного навчального закладу, звертається у своєму дослідженні до проблеми розвитку правової компетентності керівника освітньої установи. Автор розглядає правову компетентність керівника освітньої установи як “інтегральну властивість особистості, що дозволяє брати участь у розробці рішень, самостійно вирішувати питання правозастосування на основі готовності до правової діяльності, наявності правового мислення і здатності до правової діяльності” [2].

На думку Н. Саприкіної, наявність цієї компетентності забезпечується готовністю керівника загальноосвітньої установи до правової діяльності, розвинутих правовим мисленням і здатністю до правової діяльності. До змістовних характеристик правової компетентності керівника школи автор включає: методологічні знання (філософські знання; знання загальної методології пізнання; знання методології педагогіки); теоретичні знання (знання освітнього права, цивільного права й інших галузей права; знання відомчих нормативних актів); спеціальні знання (знання юридичних процедур, що використовуються в управлінській діяльності; знання методики підготовки локальних актів) тощо.

Правові вміння керівника школи в дослідженні розглядаються в такий спосіб: вміння, що відповідають функціям керування (наприклад, вміння вирішувати проблеми; вміння запитувати різні дані; вміння консультивати й ін.); вміння використовувати загальнонаукові і частково наукові методи, їхній комплекс; спеціальні вміння (вміння укладати договір, вміння вести справи в суді тощо).

Як бачимо, автор досить повно висвітлює знання й вміння, що необхідні для забезпечення правової бази діяльності керівника освітньої установи. Однак ця правова база розглядається на рівні функціонування адміністрації освітньої установи і не доходить до рівня аналізу найважливішої підсистеми функціонування освітньої установи, а саме:

“вчитель – учень”, саме тієї, в якій реально накопичується й усвідомлюється досвід регламентування особою своїх дій і поведінки відповідно до іншої людини.

Морально-правова культура майбутнього педагога є предметом спеціального дослідження П.Мусінова [3]. Так, правова культура характеризується автором як одна з найважливіших складових соціалізації особистості. Науковець наголошує на тому, що сучасне суспільство відчуває потребу в педагогах нового типу, особистість яких визначається гуманістичною спрямованістю, здатністю забезпечувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію всіх учасників педагогічного процесу на паритетних морально-правових засадах.

Разом із тим автор визнає, що в педагогічній практиці продовжує зберігатися тенденція до відчуження дитини від цінностей морально-правової культури, що виявляється в поширенні авторитарності, інструментально-нормативної рецептурності, правової неграмотності виконавців на всіх рівнях функціонування системи освіти.

Досліджуючи умови подолання цієї тенденції, П.Мусінов розглядає морально-правову культуру педагога як сукупність особистісних і професійних якостей, необхідних для ефективного рішення різних за своїм типом морально-правових задач в освітньому процесі. За визначенням автора, означена культура виявляється в досягнутому рівні правового мислення, правосвідомості і правової грамотності педагога, що забезпечують його морально-правову спрямованість і законovidповідну педагогічну діяльність.

Для нашого дослідження суттєво, що автор виходить за межі декларування важливості морально-правової культури педагога, відображення її сутності в понятті і звертається до вивчення умов, за яких ця культура може бути сформованою у процесі підготовки майбутнього педагога до професійної діяльності у ВНЗ. Зокрема, у результаті проведеного дослідження він дійшов висновку, що ефективно формування морально-правової культури майбутнього педагога забезпечується сукупністю умов, за яких:

- майбутньому педагогу надана система ціннісно-мотиваційних настанов щодо значущості морально-правової культури як компоненту педагогічної культури;
- процес формування морально-правової культури майбутнього педагога є складовою частиною цілісної системи професійної підготовки;
- формування морально-правової культури відбувається як спеціально і поетапно організований процес, що передбачає взаємодію і інтеграцію ціннісно-правового, пізнавально-правового, діяльнісно-правового компонентів і психолого-педагогічного компонента в якості системоутворюючого;
- відносини в системах "адміністрація – викладач", "адміністрація – студент", "студент – викладач" актуалізовані та реалізовані як законно відповідний комплекс [3].

За П.Мусіновим, морально-правова культура педагога виявляє себе у правовій свідомості, правовому мисленні і правовій грамотності, що забезпечують морально-правову спрямованість і законovidповідність його педагогічної діяльності [3].

Відзначаючи значимість результатів даного дослідження для обґрунтування актуальності дослідження правової культури майбутнього педагога в цілому, розробки складових компонентів цього явища, умов його формування у процесі навчання майбутнього педагога у вищому навчальному закладі, слід зазначити, що П.Мусінов не виявляє специфіку прояву цього феномена в контексті професійно-педагогічної діяльності.

Морально-правова культура педагога характеризується і досліджується автором як складова частина його загальної культури. Свідченням тому є таке положення автора: “...Діяльнісно-правовий компонент припускає формування правової грамотності і здатності до трансляції морально-правових знань і досвіду, діагностики і прогнозування морально-правових тенденцій, ефективного використання морально-правових знань у конкретних ситуаціях; уміння на визначеному професійному рівні оперувати правовою термінологією, тлумачити законодавчі акти, складати службово-ділову документацію, організовувати морально-правову освіту тих, хто навчається” [3].

Як бачимо, означений компонент не містить у собі як складового показника осмислення педагогом і використання правових норм для побудови взаємодії з учнями, стрижня, що визначає характер його взаємодії у спільній діяльності з учнями в

повсякденному освітньому процесі. Крім того, на нашу думку, не можна погодитися з автором, що майбутньому педагогу може бути надана система ціннісно-мотиваційних настанов, оскільки така система може створюватися лише за умови самостійних зусиль, роздумів і досвіду самої особистості.

У дослідженні С.Болоніної [4] розглядаються науково-методичні основи викладання правових дисциплін у неюридичних ВНЗ. Обґрунтовуючи предмет і мету свого дослідження, автор підкреслює, що у складних умовах розвитку сучасного суспільства вища школа покликана не тільки готувати фахівців як професіоналів, але і як високоморальних людей зі сформованою правосвідомістю.

Автор наголошує на тому, що ряд законодавчих документів, прийнятих упродовж останнього десятиріччя ХХ століття у країнах СНД, їхня спрямованість на ствердження загальнолюдських цінностей, розвитку свобод, прав і обов'язків особистості на основі принципів демократії, толерантності, вимагає формування покоління, що шанобливо ставиться до законів, вміє використовувати правові знання у професійній діяльності і захищати свої права. Разом із тим автор констатує, що одним з найважливіших і водночас важко здійснюваних напрямків є формування у громадян переконання в абсолютній цінності права, в його універсальному характері.

С.Болоніна особливо відзначає той факт, що сьогодні в усіх середніх і вищих навчальних закладах викладаються основи права, в яких розглядаються загальні поняття про правову систему, найважливіші закони країни, що регулюють права і волі її громадян, розкривається зміст Конституції як основного закону. Однак, незважаючи на всі досягнення в цій сфері, у практиці зберігаються протиріччя між необхідністю формування в майбутніх фахівців активної життєвої позиції в соціально-правових процесах суспільства і нерозвиненістю їхньої правової свідомості; між високими вимогами діяльності до правової підготовленості майбутніх фахівців і недостатнім рівнем їхнього задоволення у процесі підготовки у ВНЗ майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Розв'язання цих протиріч автор пов'язує з умовами, що повинні бути реалізованими в навчальному процесі, як-то:

- спрямованістю викладання правових дисциплін на формування у студентів позитивно орієнтованої правової свідомості;
- відображення у принципах добору і змісті правових дисциплін соціально-економічного розвитку сучасного суспільства і вимог професійної діяльності до правової підготовленості майбутніх фахівців;
- застосування інформаційних комп'ютерних технологій і використання методів, що дозволяють активізувати процес пізнавальної діяльності студентів [4].

На підставі проведеного дослідження С.Болоніна дійшла висновку, що метою викладання правових дисциплін у неюридичних ВНЗ повинно бути формування позитивно орієнтованої правової свідомості майбутніх фахівців як системи юридичних знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, правових настанов, що регулюють поведінку особистості в юридично значимих ситуаціях. При цьому зміст правових дисциплін повинний базуватися на концепції природних невідчужуваних прав людини і включати знання правового положення особистості в суспільстві (конституційні права та обов'язки людини і громадянина), знання окремих галузей права і законодавства, що безпосередньо пов'язані з майбутньою професійною діяльністю студентів.

Принципами добору змісту правової освіти, на думку автора, варто розглядати безперервність, міждисциплінарність, зв'язок освіти з практичною діяльністю, інтеграційність. Задля практичної реалізації цих висновків автором розроблена й описана система навчально-професійних завдань, практикум із курсу "Правознавство", який передбачає використання довідкової правової системи, що призначена для підготовки фахівців у ВНЗ культури і мистецтв.

Для нашого дослідження результати, що отримані С.Болоніною, цікаві у зв'язку з обґрунтуванням необхідності спеціальної правової підготовки фахівців у рамках

освоюваної ними професійної діяльності. На думку автора, правову підготовку майбутніх фахівців треба розглядати і здійснювати, спираючись на вимоги і зміст майбутньої професійної діяльності фахівців, а не як ізольовану навчальну дисципліну. Однак крім рекомендацій загальнотеоретичного характеру, матеріали даного дослідження конкретно не торкаються сфери професійної діяльності педагога [4].

Більш докладно проблема правової підготовки педагога висвітлюється в дослідженні Г.Васянович [5], що присвячено морально-правовій відповідальності педагога. Обмежуючи мету свого дослідження визначенням теоретико-методологічного аспекту питання, автор підкреслює, що невід'ємною складовою частиною морально-правової відповідальності педагога є його освіченість у сутності права, як такого, та нормах його застосування. Окремо наголошується важливість обізнаності педагога щодо правового забезпечення і правового регулювання процесів, які відбуваються в освіті. Але поряд із цим, висловлюється думка про те, що взаємовідносини учасників освітнього процесу ще недостатньо чітко і повно відображені у правових нормах. Це, на думку Г.Васяновича, у свою чергу негативно впливає на можливість регулювання цих відносин, виходячи з об'єктивних вимог, що визначають межі повноважень, прав, свобод і обов'язків усіх учасників освітнього процесу.

За визнанням Г. Васяновича, сьогодні морально-правова відповідальність педагога формується переважно як особистісна риса, показник моральної вихованості самого педагога, а не як результат його цілеспрямованої підготовки до правового забезпечення професійно-педагогічної діяльності [5]. Втім, автор не визначає, як саме ця підготовка повинна бути організованою, на засадах яких умов і якого змістового наповнення.

У дослідженні Я. Кічука [6] визначаються соціально-педагогічні умови, що забезпечують формування в майбутніх учителів правосвідомості. Автор розглядає правосвідомість як інтегративну особистісно-професійну якість учителя, що "... є сплавом знань права, уявлень про правові явища, правових переконань і суб'єктивних вимог до права, що характеризує ставлення до правової дійсності та визначає його готовність до громадсько-педагогічної діяльності ціннісно - правового характеру" [6].

Проте, наголошуючи на важливості формування правосвідомості майбутнього вчителя і окреслюючи умови, що цьому сприяють, автор не розглядає, яким чином вона впливає на якість його професійно-педагогічної діяльності, виявляється в її змісті, пов'язаним з навчально-виховним процесом. Автор обмежується дослідженням її прояву в ціннісно-правовій діяльності громадсько-педагогічного характеру, тобто такою діяльністю, яка відбувається за межами конкретного класу, конкретного навчального закладу і носить суто громадський характер. Тобто і в цьому дослідженні правова свідомість майбутнього вчителя розглядається власне як особистісна ознака, що характеризує його діяльність як громадянина, а не суто професіонала.

П.Вербицька [7] у своєму дослідженні звертається до виявлення організаційно-педагогічних основ цивільної освіти старшокласників. Зокрема, автор розглядає правову освіту школярів, що, на її думку, відіграє найважливішу роль у становленні особистості як громадянина. Дослідник наголошує, що здійснення цієї освіти є однією з функцій педагога, який повинен розкрити учням роль правових норм, їх значення в організації суспільства і діяльності його громадян. Однак автор лише визначає важливість цієї функції у професійній діяльності педагога, не зупиняючись більш докладно на розгляді того, яким чином варто готувати його до її виконання.

Спеціальне дослідження правової культури майбутнього педагога було проведено М.Підберезьким [8]. Розглядаючи сутність і структуру правової культури особистості, автор визначає, що цей феномен може виявляти себе у різних сферах діяльності, зокрема професійної. Автор підкреслює, що зважаючи на важливість дотримання одвічних моральних принципів, вироблених людством, і таких, що кваліфікуються як загальнолюдські правила існування і взаємовідносин, цілком слушним є вживання такого словосполучення, як правова культура: "Саме правова культура якнайповніше відбиває той комплекс знань, умінь, відношень, якими опановує особа, щоб на основі права будувати

свої стосунки з іншими людьми, з державою, із суспільством, з цілим людством". І далі: "... правова культура майбутнього вчителя має формуватися у процесі засвоєння студентами вищих педагогічних навчальних закладів змісту правової освіти, за рахунок правового виховання повинна визріти відповідна правосвідомість, щоб забезпечити ненасильницьке регулювання взаємовідносин у суспільстві" [8].

Джерелом формування правової культури майбутнього педагога, М.Підберезський визначає правове виховання. Але фактично, як зазначено в дослідженні, розглянуто зміст правової освіти студентів, який складається зі знань про основи держави і права, основ міжнародного права, Конституції України, законодавства про охорону довкілля тощо. Поза уваги автора залишилися питання і законодавчі акти, що торкаються прав і обов'язків людини в освіті загалом і дитини, зокрема. Тобто, зосереджуючи увагу на правовій освіті і на формуванні правової свідомості майбутніх педагогів, М.Підберезський лише визначає об'єктивну потребу в тому, щоб вони були реалізованими у професійно-педагогічній діяльності. Проте, яким чином цього можна досягти, що треба відтворити у процесі підготовки майбутнього педагога до правового забезпечення професійної діяльності, за яких умов ця підготовка має стати ефективною – ці питання не увійшли до розгляду в дослідженні, що аналізується.

Достатньо широко проблема зв'язку правової поведінки дитини і професійної діяльності педагога представлена в дослідженнях, присвячених питанням теорії і практики виховної роботи з дітьми, що відхиляються у своїй поведінці від загальновизнаної норми (девіантної поведінки). Так, у дослідженнях В.Баженова, В.Оржеховської, М.Фіцули та інших авторів розглядаються особливості змісту і методики організації педагогом виховної роботи з дітьми, що вже виявили у своїй поведінці й спілкуванні з навколишніми прагнення до порушення правових норм.

Сьогодні доведено, що перші уявлення про обов'язковість виконання соціальних норм поведінки, дотримання певного порядку в людських відносинах набуваються вже в дитинстві. Їх джерелом для дитини виступають дорослі, що оточують дитину, і сім'я. Спираючись на зразки поведінки дорослих, діти здійснюють свої дії, відповідно до того, як оцінюють дорослі ці дії - як правомірні, або неправомірні. Зазвичай вони оцінюються такими категоріями як добре, погано, не слід робити, не можна так роботи тощо. Таке оцінювання є моральним за своїм характером, але сама наявність певних обмежень надає цим нормам характеру права.

Розкриваючи ці особливості, автори акцентують увагу на вмінні педагога розуміти психологічну і соціальну природу поведінки дітей, що відхиляється від правової норми, проводити з ними та їхніми родинами індивідуальну роботу, здійснювати корекцію їхньої поведінки і відносин психологічними і соціально-педагогічними засобами. До переліку цих засобів належать психологічні консультації, практикуми і тренінги, залучення дітей до різних клубів, об'єднань за інтересами, проведення спільних заходів тощо. Складовою частиною цієї роботи є обов'язкова правова освіта дітей та їхніх батьків.

За визначенням М.Підберезського, процес правової соціалізації особистості відбувається в такій послідовності:

- накопичення правових знань, опанування вмінням давати правову оцінку поведінці, своїм вчинкам, а також вчинкам інших осіб;
- засвоєння соціального досвіду правового регулювання міжособових відносин попередніх поколінь через вивчення предметів гуманітарного і мистецтвознавчого циклів;
- вправління у правовій поведінці, вчинках, стосунках [8].

Зрозуміло, що вже з цієї точки зору, досвід, якого набувають учні в спілкуванні і взаємодії з учителями, суттєво впливає на результати правового виховання.

М.Шакурова [9], визначаючи проблеми дітей, які потребують особливої уваги і підтримки з боку педагога, розподіляє їх на декілька блоків. Перший блок, на думку автора, складають проблеми свободи вибору і соціальної творчості, що пов'язані з труднощами

дітей на шляху реалізації власних потреб і інтересів у вже сформованих нормах соціального життя чи труднощі у створенні нових для себе норм соціальних відносин. До другого блоку автор відносить проблеми соціальної адаптації і дезадаптації, що виникають на ґрунті труднощів засвоєння і пристосування дітей до існуючих норм соціального життя та руйнування тих норм, що є соціально небезпечними. І, нарешті, до третього блоку – проблеми соціальної інтеграції чи дезінтеграції, що виявляються у труднощах поєднання (чи роз'єднання) потреб, інтересів, можливостей дитини, що вихована в родині, з можливостями, потребами та інтересами інших людей.

Суттєво, що всі зазначені вище проблеми певним чином пов'язані з конфліктами, морально-психологічним кліматом у школі, родині, що створюються дорослими на підставі порушення прав дитини у виявленні власної волі, потреб і інтересів у всіх сферах своєї життєдіяльності. Зокрема, це відмова вчителів у допомозі окремим учням, приниження їхньої гідності через низьку оцінку їхньої успішності в розумінні і засвоєнні навчального матеріалу, застосування неадекватного вчинкам дітей покарання та багато іншого.

Стан підготовки сучасних педагогів до правового забезпечення професійної діяльності в певній мірі з'ясовує, чому переважна кількість дорослих правопорушників виросла з педагогічно занедбаних дітей, дітей, які вже в дитинстві набули негативного досвіду порушення природних прав і свобод людини у школі.

Результати обстеження неповнолітніх, які подано в наукових джерелах, свідчать про те, що багато дітей ідуть із загальноосвітньої школи та попадають у виховні колонії у зв'язку із серйозними труднощами у спілкуванні з учителями та однокласниками. При цьому сьогоднішні учні виховної колонії негативно характеризуються вчителями їхніх попередніх шкіл як порушники дисципліни, діти з асоціальною поведінкою. Лише 24-25% дітей попадають у ці колонії за проблемами соціально-економічного характеру.

З даних наукових досліджень випливає, що вихід дитини зі школи є типовим для сьогодення. Це природна реакція дитини на освітнє середовище, яке існує не для неї, а для педагога. Діти завжди йшли зі школи, протестуючи проти неможливості знайти своє місце в освітньому середовищі. Наведені дані певним чином свідчать не тільки про стан соціально-психологічного клімату в сучасних закладах освіти, але й про рівень правової культури педагогів, ступінь їхньої підготовки до правового забезпечення професійної діяльності.

Характерною рисою зазначених праць є те, що вони або орієнтують педагога на перевиховання дітей, виправлення й усунення того, що вже порушено в їхній поведінці в соціальному середовищі, або обмежуються тільки змістом їхньої правової освіти.

Однак досвід і результати багатьох досліджень свідчать про те, що значно легше формувати новий стереотип поведінки, аніж змінювати, ламати вже сформований. І в цьому процесі правова освіта є мало ефективним засобом. Ця думка висловлюється не тільки юристами, але й багатьма педагогами (М.Босенко, В.Копейчиков, В.Морозова, В.Оксамитний, О.Певцова, Г.Яворська та ін.). Проте питання про те, яким чином це найкраще здійснити - залишається відкритим. Зрозуміло лише те, що правове виховання і правова освіта підростаючого покоління повинні здійснюватись насамперед у системі освіти і не в результаті окремих, запланованих заздалегідь акцій і заходів, а як щоденна практика будування і регулювання взаємин між усіма учасниками педагогічного процесу, як повсякденний досвід їхнього правового поведіння в будь-яких ситуаціях. І головна роль в організації такого досвіду належить кожному педагогу. Саме від його повсякденних дій залежить досвід, якого набувають учні у взаємодії з дорослими й однолітками, відповідність цього досвіду визнаним нормам правових відносин.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведений аналіз стану проблеми підготовки педагога до правового забезпечення професійної діяльності, з одного боку, виявив правомірність і об'єктивність потреби її спеціального дослідження, з іншого боку, - дозволив констатувати, що цілеспрямована професійно-правова підготовка педагога до правового забезпечення професійної діяльності дотепер не ставала предметом самостійного наукового дослідження, - це і потребує подальшого наукового пошуку.

Список використаних джерел

1. Павлов И. В. Система деятельности современной школы по предупреждению педагогической запущенности и правонарушений несовершеннолетних : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / И. В. Павлов; Чуваш. гос. пед. ун-т им. И.Я. Яковлева. – Чебоксары, 1999. – 44 с.
2. Сапрыкина Н. Н. Развитие правовой компетентности руководителя образовательного учреждения в системе повышения квалификации: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н. Н. Сапрыкина. – Оренбург, 1999. – 18 с.
3. Мусинов П. А. Педагогические условия формирования нравственно-правовой культуры будущего педагога в процессе вузовской подготовки: автореф. дис... канд. пед. наук / П. А. Мусинов. – Новосибирск, 2000. – 17 с.
4. Болонина С. В. Научно-методические основы преподавания правовых дисциплин в неюридических вузах: автореф. дис. ... канд. пед. наук / С. В. Болонина. – М., 2000. – 25 с.
5. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Г. П. Васянович. – К., 1997. – 55 с.
6. Кічук Я. В. Соціально-педагогічні умови формування правосвідомості майбутніх учителів у педагогічних коледжах: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Я. В. Кічук. – Одеса, 2002. – 22 с.
7. Вербицька П. В. Організаційно-педагогічні засади громадянської освіти старшокласників: автореф. дис... пед. наук / П. В. Вербицька. – К., 2000. – 19 с.
8. Подберезський М. К. Правова культура майбутнього вчителя (теоретико-методологічний аспект) / М. К. Подберезський ; Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С.Сковороди. – Х. : Основа, 1997. – 220 с.
9. Шакурова М. В. Методика и технология работы социального педагога : учебное пособие / М. В. Шакурова. – 2-е издание, стереотипное. – Москва : Академия, 2004. – 272 с. – (Высшее профессиональное образование. Педагогические специальности).
10. Яворська Г. Х. Теоретичні засади правової соціалізації особистості / Г. Х. Яворська // Славянская педагогическая культура. – 2011. – № 10. – С. 166-171.

References

1. Pavlov, IV 1999, 'Sistema dejatel'nosti sovremennoj shkoly po preduprezhdeniju pedagogicheskoy zapushhennosti i pravonarushenij nesovershennoletnih', Doc.ped.n. abstract, Chuvashskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet im. I.Ja. Jakovleva, Cheboksary.
2. Saprykina, NN 1999, 'Razvitie pravovoj kompetentnosti rukovoditelja obrazovatel'nogo uchrezhdenija v sisteme povyshenija kvalifikacii', Kand.ped.n. abstract, Orenburg.
3. Musinov, PA 2000, 'Pedagogicheskie uslovija formirovanija npravstvenno pravovoj kul'tury budushhego pedagoga v processe vuzovskoj podgotovki', Kand.ped.n. abstract, Novosibirsk.
4. Bolonina, SV 2000, 'Nauchno-metodicheskie osnovy prepodavanija pravovyh disciplin v nejuridicheskikh vuzah', Kand.ped.n. abstract, Moskva.
5. Vasyanovych, HP 1997, 'Moral'no-pravova vidpovidal'nist' pedahoha (teoretyko-metodolohichnyy aspekt)', Doc.ped.n. abstract, Kyiv.
6. Kichuk, YaV 2002, 'Sotsial'no-pedahohichni umovy formuvannya pravosvidomosti maybutnikh uchyteliv u pedahohichnykh koledzhakh', Kand.ped.n. abstract, Odesa.
7. Verbyts'ka, PV 2009, 'Orhanizatsiyno-pedahohichni zasady hromadyans'koyi osvity starshoklasnykiv', Kand.ped.n. abstract, Kyiv.
8. Podberez's'kyu, MK 1997, *Pravova kul'tura maybutn'oho vchytelya (teoretyko-metodolohichnyy aspekt)*, Osнова, Khar'kov.
9. Shakurova, MV 2004, *Metodika i tehnologija raboty social'nogo pedagoga*, 2th end, Akademiya, Moskva.
10. Yavors'ka, HKh 2011, 'Teoretychni zasady pravovoyi sotsializatsiyi osobystosti', Slavyanskaya pedahohycheskaya kul'tura, no. 10, pp. 166-171.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2015р